

МІЖНАЦІОНАЛЬНІ СТОСУНКИ, НАЦІОНАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ТА НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНІ РУХИ

Володимир Орлянський (Запоріжжя)

Сіоністські організації у перше десятиріччя існування радянської влади

В умовах Російського самодержавства перспектива єврейського населення виглядала у найпохмуріших тонах, що можна було помітити за зростаючими темпами його еміграції. З приходом до влади більшовиків у російських євреїв з'явилися нові можливості для свого майбутнього. Окрім сіонізму, з'явився шлях добровільної акультурації на індивідуальному рівні, безболісної асиміляції, існування в умовах територіальної і культурної автономії, яка давала надію на можливість збереження етнічної ідентичності.

На першому етапі реалізації політики коренізації виникли реальні передумови для автономного розвитку єврейського населення нарівні з титульним етносом. Із зміцненням сталінського режиму з тоталітарними принципами управління національна політика стала знаряддям асиміляції. Територіальна єврейська автономія перетворилася на політичну ширму для пропаганди серед закордонного єврейства. Розвіялися певні ілюзії і серед частини сіоністів. Як зауважує Л. Килімник, серед них зміцніло переконання, що будь-яке рішення, окрім створення суверенної держави, є принципово неправильним, що автономізм лише м'яка та відстрочена в часі асиміляція¹. Як підкреслив у праці «Більшовизм і сіонізм» У. Черчіль: «На противагу кривавому

---

¹ Килімник Л. Предисловие // Еврейский вопрос: поиски ответа: Док. 1919–1926 гг. – Вып. 1. – Винница, 2003 (далі – Еврейский вопрос). – С. 9.

інтернаціональному комунізму сіонізм дає євреям національну ідею»².

Важливим джерелом для вивчення сіоністського руху на території Радянського Союзу стала збірка архівних документів «Еврейский вопрос: поиски ответа», що охоплює період з 1919 по 1926 рр. У тій самій хронологічній послідовності ми його і розглянемо.

1919 р. представники Всесвітньої сіоністської організації були присутні на Паризькій мирній конференції, де їх розглядали як представників майбутньої єврейської держави в Палестині. З цієї нагоди ЦК Сіоністської організації в Росії повідомляв, що «світові події... виявилися такими сприятливими і багатообіцяючими, що реальна дійсність далеко випереджає найсміливіші наші політичні прагнення, які здавалися багато років лише мріями»³.

Надзвичайно важливою є ухвала ВЦВК від 21 липня 1919 р., в якій зазначалося: «Оскільки жодним декретом ВЦВК і РНК партія сіоністів не оголошувалася контрреволюційною партією і оскільки культурно-просвітницька діяльність сіоністських організацій не йде врозріз з постановами радянської влади, Президія ВЦВК пропонує всім радянським організаціям не чинити перешкоди цій партії у зазначеній діяльності»⁴.

За місяць до появи цього документа в Москві проходила II конференція єврейських комуністичних секцій, на якій було прийнято резолюцію про ліквідацію сіоністської партії як буржуазної і реакційної, діяльність якої набирає «активного контрреволюційного характеру»⁵. Практично одночасно з'явилося й звернення ЦК Єврейського комуністичного союзу (Комфарбанду) України до наркомату внутрішніх справ УРСР від 4 липня 1919 р., в якому йшлося про те, що головний комітет Союзу, в повній відповідності до резолюції єврейських комуністичних секцій у Москві, «пропонує негайно видати розпорядження про повне припинення діяльності партійної організації сіоністів, а також усіх допоміжних закладів і спілок, що працюють у тісному з ними зв'язку»⁶.

---

² Лебединская Г. Сэр-сионист Уинстон Черчилль и его взгляд на еврейский вопрос // *От сердца к сердцу* (Киев). – № 54. – 2005. – Июнь.

³ Еврейский вопрос. – С. 12.

⁴ Там же. – С. 13.

⁵ Там же. – С. 16.

⁶ Там же. – С. 19.

Саме на основі цього звернення було створено надзвичайну комісію з ліквідації єврейських громадських організацій, куди ввійшли і члени ЦК Комфарбанду. В ніч з 5 на 6 липня 1919 р. у Києві відбувся арешт групи сіоністів, 12 липня НКВС України зобов'язав відділи виконкомів на місцях «негайно припинити» діяльність всіх єврейських «буржуазних» організацій і закладів як ворожих радвладі⁷.

14 серпня 1919 р. ЦК Сіоністської організації в Росії спрямував до Наркомнацу РРФСР доповідну записку, в якій роз'яснювалося, чим займаються сіоністські організації. В записці заперечувався буржуазний характер цієї організації: «Це звинувачення засновано на тому, що Сіоністська організація прагне включити всі прошарки народу і не відкидає дрібної буржуазії, що становить 90% єврейського населення. Але разом з тим, це звинувачення не має сенсу, оскільки сіонізм саме цю дрібну буржуазію і прагне перетворити на робітників і селян»⁸.

16 вересня 1919 р. Московський міськком Сіоністської організації в Росії направив у ЦК РКП(б) доповідну записку, в якій відкидаються звинувачення, що висуваються на адресу сіоністів:

а) звинувачення в імперіалізмі – сіоністи претендують на територію абсолютно незаселену;

б) єврейські легіони (ідея В. Жаботинського, який під час Першої світової війни пропонував створити окремі єврейські військові підрозділи, які мали звільнити Палестину) – сіоністська організація в Росії не схвалювала цієї ідеї;

в) участь у Лізі націй – немає жодного документа, який би свідчив, що Російська сіоністська організація намагається вирішити це питання за єврейський народ;

г) участь Сіоністської організації в контрреволюції – в діяльності Російської сіоністської організації, у всіх її розгалуженнях немає навіть натяку на будь-який контрреволюційний виступ⁹.

29 вересня Московський міськком знову звернувся з листом із приводу арештів серед сіоністів¹⁰.

На тлі цих подій Центральне бюро євсекцій РКП(б) підготувало детальну доповідь про діяльність сіоністських організацій в радянській Росії. Розглянувши організаційну структуру Сіоністської організації та її

---

⁷ Там же. – С. 37.

⁸ Там же. – С. 40.

⁹ Там же. – С. 42–43.

¹⁰ Там же. – С. 47.

діяльність, було запропоновано: «Оголосити Сіоністську організацію зліквідованою, опублікувавши меморандум, що пояснюватиме єврейським масам контрреволюційну роль цієї авантюристської партії»¹¹.

У вересні 1919 р. один із колишніх лідерів російського сіонізму і видатний діяч білого руху Д. Пасманік писав у паризькій газеті «Общее дело»: «Більшовизм по суті своїй є потенційно невичерпним джерелом юдофобії, і ті євреї, які у будь-який спосіб захищають і підтримують Леніна і Троцького, є найзлішими ворогами нашої народності і єврейської маси»¹².

1920 рік для російських сіоністів виявився знаковим. 23 квітня відбувся вже нелегальний з'їзд Сіоністської організації¹³.

Варшавська газета «Гайнт» опублікувала статтю під назвою «Із сіоністського життя в Росії і в Україні». У цій статті наголошувалося, що в Україні діяльність сіоністських організацій було визнано контрреволюційною і заборонено, а діячі цих організацій стали піддаватися переслідуванню. В Росії після виходу публікацій деяких керівників євсекції РКП(б) було проведено арешти більшості членів ЦК Сіоністської організації. Внаслідок цього офіційну діяльність Сіоністської організації було повністю припинено¹⁴.

У травні 1920 р. ЦК Сіоністської організації виступив із заявою з приводу звинувачень на адресу сіоністів. З приводу статті Д. Пасманіка було сказано, що вона є обурливою, і організація «рішуче відкидає свою відповідальність» за неї¹⁵. «Ми стверджуємо, що інкриміновані нашої організації, яка охоплює сотні тисяч і мільйони євреїв, звинувачення необґрунтовані, суперечать фактам і є дивними для всіх хоч трохи знайомих з 23-річною роботою сіоністської організації у всьому світі і в Росії»¹⁶.

Після хвилі арештів серед провідних діячів сіоністського руху ЦК Сіоністської організації в Росії було ліквідовано. Замість нього у Москві до березня 1924 р. нелегально діяло Центральне сіоністське бюро¹⁷.

1921 р. майже всі лідери сіоністського руху опинилися за кордоном. У Берліні ними було створено Федерацію російсько-українських сіоніс-

---

¹¹ Там же. – С. 58.

¹² Там же. – С. 72.

¹³ Там же. – С. 71.

¹⁴ Там же. – С. 74.

¹⁵ Там же. – С. 78.

¹⁶ Там же. – С. 80–81.

¹⁷ Там же. – С. 84.

тів на еміграції. Вона увійшла до складу Всесвітньої сіоністської організації, щоправда, як «екстериторіальна»¹⁸.

Бажаючи допомогти російським сіоністам, член виконкому Всесвітньої сіоністської організації М. Ідер звернувся у Наркомат закордонних справ РРФСР з листом, в якому намагався виправдати практичну діяльність сіоністів. Окрім цього, він поставив декілька запитань, пов'язаних з майбутнім єврейського народу. «Будучи цілком упевненим, що політика і практика радвлади позбавлена будь-якого сліду антисемітизму, я з повною пошаною, хотів би запитати Ваш уряд, чи визначатиметься культурне і духовне життя єврейського населення ним самим?»¹⁹.

Наступне питання, яке автор намагався з'ясувати у радянського уряду, це можливість вживання староеврейської мови як мови навчання і спілкування для єврейського населення²⁰.

Торкаючись проблеми єврейських погромів в Україні, автор зауважує: «Прошу дозволити мені якнайпалкіше відкинути компрометуюче посилення на те, що сіоністи нібито були індиферентні до жахливої долі єврейського народу на Україні»²¹.

Наприкінці 1921 р. Євсекція при ЦК РКП(б) підготувала доповідь про діяльність сіоністських організацій в Росії і Україні. Ця доповідь починалася з констатації того факту, що з початком нової економічної політики в радянській Росії і Україні «заворушилися» численні сіоністські угруповання²².

У доповіді було зібрано багатий фактичний матеріал, який давав недовзначну відповідь, що, попри масові репресії у попередні роки, сіоністські організації – численні, повсюдні і продовжують нелегально діяти. Діяльність цих організацій виявлялася в їхніх з'їздах, нарадах, контактах зі своїми центральними органами за кордоном, направленням делегацій на Всесвітній конгрес сіоністів у м. Карлсбаді, вивезення контрабандою великих грошових сум до каси свого Національного фонду, про що вони, не приховуючи, повідомляють у закордонних виданнях²³.

---

¹⁸ Там же. – С. 76.

¹⁹ Там же. – С. 101.

²⁰ Там же.

²¹ Там же. – С. 103.

²² Там же. – С. 112.

²³ Там же. – С. 115.

1922 рік можна розглядати як проміжний період, коли тотальний контроль воєнного комунізму ставав слабкішим, а політика коренізації ще не реалізовувалася. Велика кількість різних сіоністських організацій перебувала у підвищеному стані. Найбільшою активністю вирізнялися об'єднання сіоністів «Гехолуц» і «Макабі».

Двозначність становища цих організацій можна простежити за такими фактами. Президія ВЦВК, не звертаючи уваги на рекомендації Наркомнацу і його єврейського відділу, центрального бюро Євсекції при ЦК РКП(б), дала дозвіл на проведення Всеросійського з'їзду організації «Гехолуц». Своє ставлення до цієї організації ЦБ Євсекції при ЦК РКП(б) висловило у зверненні, в якому йшлося про те, що основна задача «Гехолуца» – підготовка кваліфікованих кадрів ремісників, землеробів і робітників і їхнє подальше транспортування з Радянського Союзу до Палестини. Виходячи з цього, пропонувалося анулювати дозвіл на проведення з'їзду. Власне «Гехолуц» і не приховував своїх цілей. У циркулярному листі від 31 травня 1922 р. наголошувалося, що гахшара – трудова підготовка, – «яка є початком нашої роботи в Ерец-Ізраель, – мусить стати центром ваги всієї діяльності “Гехолуца”»²⁴.

Аналогічна картина спостерігалася і з організацією «Макабі». У вересні 1922 р. ЦК РКСМ, центральне бюро Євсекції при ЦК РКП(б) і Всеобуч розіслали своїм губернським організаціям циркуляр про необхідність повсюдної ліквідації спортивних сіоністських молодіжних організацій «Макабі», які можуть «ховатися під назвами» «Молот», «Олімп», «Факел» тощо²⁵.

У документах різних органів за 1923 р. найчастіше згадувалась сіоністська організація «Гехолуц».

Попри те, що керівництво «Гехолуцу» постійно нагадувало про безпартійний характер своєї діяльності, члени центрального бюро Євсекції при ЦК РКП(б) мали іншу думку. Член бюро М. Фрумкіна наводила такі факти: «Участь делегатів «Гехолуцу» у Всесвітній конференції «Гехолуцу» й у Всесвітньому конгресі сіоністів; визнання ними для себе обов'язковою постановою сіоністського конгресу; участь у зборах Національного фонду; отримання від Загальносіоністської організації фінансової підтримки; робота з перевезення до Палестини винятково через відповідні сіоністські органи»²⁶.

---

²⁴ Там же. – С. 120.

²⁵ Там же. – С. 135.

²⁶ Там же. – С. 151.

Оргбюро ЦК КП(б)У, враховуючи лише свої висновки, ухвалило постанову про неприпустимість легалізації «Гехолуцу», оскільки він «є різновидом найактивнішої частини Сіоністської організації»²⁷. У такій ситуації сіоністи просто не могли залишатися осторонь політичного життя. На нелегальній конференції у Києві «Цейрей Ціон», одна із активних сіоністських структур, ухвалила вимоги до радянської влади: «1) відмова від партійної диктатури; 2) розширення соціальної бази; 3) демократизація методів роботи органів влади; 4) втілення в життя національно-персональної автономії; свобода і незалежність професійного, кооперативного руху тощо»²⁸.

19 березня 1923 р. Оргбюро ЦК РКП(б) відмінило свою постанову від 30 серпня 1922 р. про ліквідацію «Гехолуцу», дозволивши його існування на загальних підставах²⁹. ЦБ Євсекції при ЦК РКП(б) вважало це рішення великою політичною помилкою, розцінивши його як «легалізацію всієї єврейської буржуазної громадськості і найміцнішої єврейської буржуазної партії – Сіоністської»³⁰.

Про активізацію сіоністських молодіжних організацій свідчило скликання конференції союзу «Югенд Цейрей Ціон», у відозві якого, зокрема, зазначалося:

«Не євсекція, яка висить над головою єврейських трудящих, як Дамоклів меч, яка переслідує у своїй діяльності не задоволення національно-класових інтересів, а лише ліквідацію будь-якої єврейської трудової громадськості, затиє роти єврейським трудящим, догоджає компартії, може бути керівним органом єврейської трудової громадськості»³¹.

На фоні діяльності чисельних молодіжних організацій першість належала «Гехолуцу». Тривогу з приводу її популярності ми можемо побачити у зверненні першого секретаря ЦК КП(б)У Е. Квірінга до ЦК РКП(б), де він стверджував, що «Гехолуц» «веде найшкідливішу націоналістичну пропаганду проти національної політики радвлади щодо єврейського народу і проти визнання єврейськими трудящими Радянської Республіки своєю вітчизною»³². ЦК КП(б)У просило дозволити не затверджувати статут «Гехолуцу» в Україні³³.

---

²⁷ Там же. – С. 155.

²⁸ Там же.

²⁹ Там же. – С. 156.

³⁰ Там же.

³¹ Там же. – С. 165.

³² Там же. – С. 178.

³³ Там же. – С. 179.

Подібна тривога була цілком доречною, оскільки на той період Комуністична партія мала більш-менш надійну підтримку тільки в промислових та адміністративних центрах. У більшості містечок і великих селах така підтримка була нестабільною, а партія не мала своїх первинних організацій. Відмінною була ситуація в сіоністських організаціях, які були представлені всюди, де проживало єврейське населення³⁴.

Активність молодіжних сіоністських організацій не могла не викликати у партійних органів прагнення пошуку причин такого явища. Аналітична робота за матеріалами Білорусі і України примусила ЦБ Євсекції при ЦК РКП(б) визнати об'єктивність наростання впливу сіоністських організацій, що сприяло формуванню сіоністських настроїв у молоді³⁵.

Подібна констатація повинна була закінчитися грізним попередженням: «Сіонізм виявляє зараз тенденцію до об'єднання у велике антирадянське угруповання. Якщо такий процес триватиме й надалі, ми матимемо перед собою доволі серйозну загрозу»³⁶.

Слід сказати, що далеко не всі сіоністські організації вважали себе жертвами. Чого тільки варті гасла звернення ЦК Сіоністсько-соціалістичної партії: «Геть тупоумних паразитів – геть Євсекцію!», «Хай живе всесвітній центр єврейської трудової автономії – трудова соціалістична Палестина!»³⁷.

У ніч з 13 на 14 березня 1924 р. ОДПУ провів обшуки у найактивніших членів ряду сіоністських організацій: «Альгемейне Ціон», Сіоністсько-соціалістичної партії «Цеірей Ціон», Сіоністсько-трудова партія «Цеірей Ціон», «Геховер» (студентської сіоністської організації), наслідком яких стало «повне підтвердження їхньої посиленої діяльності»³⁸. Результатом обшуків стали арешти 49 активістів³⁹.

У вересні 1924 р. заступник голови ОДПУ СРСР В. Менжинський направив у ЦК РКП(б) детальну доповідну записку, в якій наводилися докази того, що «Гехолуц» є «не позапартійною організацією.., а відділенням нелегальних сіоністських партій.., де під легальною вивіскою “Гехолуц” ведеться нелегальна сіоністська контрреволюційна діяльність»⁴⁰.

---

³⁴ Там же. – С. 180.

³⁵ Там же. – С. 185.

³⁶ Там же. – С. 188.

³⁷ Там же. – С. 183.

³⁸ Там же. – С. 190.

³⁹ Там же. – С. 192.

⁴⁰ Там же. – С. 197.

До середини 1924 р. подібна ситуація здебільшого відповідала дійсності. Підпільні партії почали використовувати легальні організації для власної діяльності, залучаючи до них і неpolітичних сіоністських діячів. Найактивнішою була «Гехолуц» та Сіоністсько-соціалістична партія. В Харкові було випущено звернення «До єврейської трудової молоді» з закликом до боротьби проти диктатури компартії і комсомолу. У менших масштабах антирадянську роботу в рамках цієї ж організації вела і Сіоністсько-трудова партія⁴¹.

Трансформацію в діяльності «Гехолуцу» аргументує стаття «На тему дня. Гехолуцькі справи», опублікована в журналі «Даркейно» – органі Єдиної всеросійської організації сіоністської молоді. Стаття констатувала, що «гехолуціанський рух, який мав втягнути до сфери свого впливу широку єврейську масу, фактично виявився широким рухом молодих прошарків цих мас»⁴².

15 грудня 1924 р. секретар центрального бюро Євсекції при ЦК РКП(б) О. Чемериський у доповідній записці на ім'я зав. агітаційно-пропагандистським відділом ЦК РКП(б) С. Сирцова поставив принципове питання про необхідність якнайшвидшої ліквідації «Гехолуцу»⁴³.

1925 рік характеризується повсюдною активізацією сіоністського руху. Подібна тенденція знайшла своє віддзеркалення у довідці інформаційного відділу ЦК РКП(б) генеральному секретареві партії Й. Сталіну, в якій йшлося про те, що «сіоністські організації володіють окремими опорними пунктами, організаційно зміцнюються і ведуть агітаційну і культурно-просвітницьку роботу»⁴⁴.

На тлі такої інформації цілком зрозуміло є листівка сіоністської молодіжної групи з містечка Сновська Чернігівського округу, в якій лунав заклик «назавжди покінчити з кровожерною компартією і її прислужницею єврейською секцією, що вводить в оману єврейську масу, які хочуть за сечевичну юшку продати всю культуру, всі інтереси і весь єврейський народ». Подальші заяви були радикальніші: «Ми вирішили... революційним шляхом... добитися нашого основного ідеалу»⁴⁵.

Досить серйозно молодіжну сіоністську роботу трьох українських губерній: Київської, Одеської і Подільської, було проаналізовано в до-

---

⁴¹ Там же. – С. 199.

⁴² Там же. – С. 211.

⁴³ Там же. – С. 219.

⁴⁴ Там же. – С. 234.

⁴⁵ Там же. – С. 235.

повіді секретаря центрального бюро Євсекції при ЦК РЛКСМ від 31 липня 1925 р. У всіх населених пунктах цих губерній існували первинні організації Єврейського союзу соціалістичної молоді або Сіоністського союзу молоді. Їхні матеріальні можливості дозволяли мати оплачуваних працівників практично в усіх низових організаціях. Чітко було поставлено інструкторську роботу, наголошувалося на її регулярності. Активність низової роботи мала агресивний характер. Представники сіоністських організацій прагнули брати участь у роботі будь-яких офіційних структур, будь-яких офіційних зборів з єдиною метою, щоб їх зірвати⁴⁶.

Серйозність і продуманість спостерігалася в роботі з дітьми і підлітками. Організаційна структура мала характер скаутизму і щільно опікувалась дорослими⁴⁷.

Боротьбою за молодь у великих містах можна пояснити розповсюдження в Києві звернення ЦК сіоністсько-соціалістичного союзу молоді, де стверджувалося, що, вступаючи в комсомол, єврейська молодь зраджує трудовий клас. Необхідно пам'ятати, наголошувалося в листівці, «що вступ в КСМ – це удар в спину єврейському робітничому центру в Палестині»⁴⁸.

Оскільки одним із методів реалізації економічної та національної політики радянської влади була протидія еміграції представників національних меншин із країни, то сіоністські організації почали перетворювати єврейську трудову еміграцію, в тому числі і в Палестину, на політичну дію, а по суті, на форму політичного протесту. Це і пропонувалося в закликах: «вихід один – еміграція. Широкі перспективи господарського розвитку Палестини потребують притоку робочої сили. Єврейський пролетаріат, що з'явився внаслідок цього в Палестині, підняв прапор класової боротьби на Сході»⁴⁹.

У цілому можна стверджувати, що 1924–1925 рр. стали періодом не найвищої активності сіоністських організацій. З деяким застереженням можна говорити про зростаючий політичний аспект в їхній діяльності. Саме на цьому аспекті наполягало керівництво ОДПУ УРСР у доповідній записці на ім'я першого секретаря ЦК КП(б)У Л. Кагановича. Документ містить досить докладний аналіз діяльності сіоністських організацій в Україні. Стилістика документа мало чим відрізнялась від

---

⁴⁶ Там же. – С. 257.

⁴⁷ Там же. – С. 261.

⁴⁸ Там же. – С. 263–264.

⁴⁹ Там же. – С. 277.

попередніх партійних документів. Значущою є власне поява аналітичного документа карального органу. За всієї тенденційності і спірності доказової бази, сам документ може свідчити про наступне: по-перше, в діяльності більшості сіоністських організацій почав домінувати політичний аспект; по-друге, маятник симпатій в єврейському середовищі, особливо містечковому, реально хитнувся в бік від більшовиків; по-третє, сіоністські організації, виступаючи з альтернативними програмами, стали перетворюватися вже на політичного опонента радянської влади⁵⁰.

1926 рік характеризувався спадом діяльності сіоністських організацій, що має декілька пояснень. Одну з головних причин цього спаду автор бачить у політизації їх діяльності. Наростання сіоністського руху в попередні роки стимулювало антибільшовицьку діяльність. Як вважає український історик єврейського руху в Україні В. Гусев, «до протиставлення з радянською владою, її каральними органами вступили навіть і ті, кого, здавалося б, загнали в глибоке підпілля, знекровили відчутними репресіями в попередні роки, роз'єднали між собою»⁵¹. Заклики різних сіоністських організацій дедалі більше політично спрямовуються проти влади і політики коренізації, що проводилася в цей час. На наш погляд, керівництво сіоністських рухів неадекватно оцінило його підйом і, зробивши ставку на політизацію своєї діяльності, внаслідок цього втратило масову підтримку єврейського населення.

Ставлення радянської влади до сіоністів було цілком прогнозованим, оскільки ще 1903 р. В. Ленін писав, що «сіоністська ідея – цілком хибна і реакційна за своєю суттю»⁵².

Водночас ставлення до сіоністських організацій на період завершення громадянської війни не було таким категорично негативним.

Через співчуття до величезних страждань єврейського населення в роки громадянської війни, а також прагнення через єврейські організації залучити до країни великий капітал серед частини партійних і радянських керівних працівників існувало доволі лояльне ставлення до діяльності сіоністських організацій на території Радянського Союзу.

Не можна однозначно говорити, що подібна точка зору була поширеною в партійному керівництві, як і однозначно заперечувати її на-

---

⁵⁰ «Со страшной быстротой растут активные силы сионистов из недр еврейских масс...» / Публ. В. Гусева // *Вестн. евр. ун-та в Москве*. – 1997. – № 1(14). – С. 180.

⁵¹ Там же. – С. 178.

⁵² *Ленин В. И.* Полн. собр. соч. – Т. 8. – 1961. – С. 75.

явність. Більш небезпечними виступали партійні функціонери первинного рівня, які вступили в партію під час громадянської війни та політики «воєнного комунізму». Для них ворогами були всі, хто хоч би піддавав сумніву правильність дій партії.

Один з лідерів сіонізму, Наум Гольдман, вважав, що «жодна з основних ідей комунізму не вимагала, щоб радвлада була ворожою до сіонізму»⁵³. Попри те, ставлення євсекцій до будь-яких форм діяльності сіоністських організацій коливалося від неприйняття до відкритої ворожості. Поясненням такої поведінки може бути те, що євсекції в партійних, комсомольських і профспілкових організаціях склалися з вихідців із Бунду і різноманітних соціалістичних єврейських партій.

Цілком закономірно постає питання, чому все ж таки сіоністський рух, який зростав до середини 1920-х рр., раптом різко пішов на спад. Репресії з боку радянської влади, на наш погляд, не мали на той момент вирішального значення. Масштабніші репресії початку 1920-х рр. не перешкодили сіоністам і надалі розвиватися як кількісно, так і структурно.

Серед причин спаду активності сіоністських організацій в другій половині 1920-х рр., на наш погляд, можна виділити наступні.

Передовсім слід наголосити на початку реалізації різних програм політики коренізації. Найпоследовніше вона проводилася на території України, де євреїв було проголошено населенням, найпотерпілішим від царського режиму. Єврейське національне районування, створення єврейської освітньої системи, культурно-просвітницьких установ, єврейського національного книгодруку, періодичних видань і багато що інше «погасило» негативне ставлення найбідніших верств єврейського населення до радянської влади.

Цілий комплекс економічних заходів, спрямованих на розвиток кустарництва і ремісництва, широкі заходи щодо залучення молоді в індустріальну промисловість країни, а єврейського населення – в сільське господарство значно вплинули на мінімізацію маргінальних прошарків серед єврейського населення. Перед багатьма євреями політика коренізації відкрила реальну перспективу для поліпшення економічного стану, соціального статусу, гарантованого майбутнього для дітей в умовах сучасного індустріального суспільства. Перспективи здавалися більш ніж реальними, порівняно з ними істотна ломка традиційного способу життя не видавалася трагедією.

---

⁵³ *Херцберг А.* Введение // Сионизм в контексте истории: Хрестоматия. – Кн. 1. – Иерусалим, 1992. – С. 167.

Економічні заходи в рамках політики коренізації, закріплені в постановках РНК СРСР, також певною мірою впливали на настрої єврейського населення. Саме комплекс соціальних програм, на нашу думку, став вирішальним для вибору більшої частини єврейського населення, бо абсолютна більшість його знаходилася на рівні убогості, а не менш як п'ята частина тривалий час перебувала в маргінальному стані.

Великий позитивний відгук серед національних меншин України мала державна структура – Наркомнац, котра стала єдиним державним органом, який враховував особливості життя євреїв, активно впроваджував єврейську мову в роботу державних установ і за невеликий проміжок часу став натхненням відродження єврейської культури.